

1958-ban született Budapesten, evangélikus lelkész, a Semmelweis Egyetem professzora, hálózatkutató, akadémikus. Legutóbbi írását 2025. novemberi számunkban közzeltük.

A teológia titkos szubjektivitása – a misztériumok tükrében

Negyven év természettudományos tapasztalatával a hátam mögött¹ már a teológiai tanulmányaim elején világos volt előttem, hogy teológusnak lenni lehetetlen dolog. Azért válik a teológia lehetetlen küldetéssé, mert a teológus nem teheti azt meg – ami a természettudós kezdő lépése, – hogy addig szűkíti a vizsgálódása tárgyának a körét, ameddig úgy érzi, hogy korlátos módszertana és befogadóképessége immár a megmaradt törpeséget birtokolni tudja. Minden jó természettudós persze teljesen tisztában van azzal, hogy ez a "birtoklás" csak egy hiedelem. De mindaddig, ameddig bizonyítékok hosszú sorával igazolni tudja, hogy minden, a szakma adott állapotában elképzelhető megtett annak érdekében, hogy a birtoklása "teljes" legyen, a természettudós lelkiismerete nyugodt maradhat. A teológus már ennél a kiinduló lépésnél a legtöbb esetben megbukik.

Hogyan is birtokolhatná a teológus a vizsgálódásának a tárgyát, ha egyszer a "tárgy" végső soron maga az Isten? És itt a helyzet mit sem változik akkor, ha a teológus Isten leképezéseinek egyikéből csak egy mikro részt (pl. egy igeszakaszt, szentség-értelmezést, stb.), vagy a befogadás, illetve a hatástörténet egy mikro részét vizsgálja (pl. az igehirdetés megértésének egy kérdését, egy adott teológus adott században való recepcióját, stb.), hiszen a teológus képtelen megszabadulni attól, hogy amiről beszél, annak a *leglényegibb* tulajdonsága, hogy Istennel összefüggésben áll, azaz: nem választható el a Teljességtől. Gyönyörű az, ahogyan Hans Urs von Balthasar felsorolja, hogy hányféleképpen próbál egy teológus "úrrá lenni a túlaradó teljességen": szédítő tornyokat felhúzó műalkotásokat épít (Bonaventura), enciklopédikus áttekintést ad (tomisták), felvállaltan töredékes (Cusanus), utalásokkal teljes (Szalézi Szent Ferenc), labirintusszerű formát épít (Ágoston), régiségkereskedést nyit (Alexandriai Kelemen), stb.² "De soha egyetlen teológus sem merítheti ki ezt az egységet, hiszen korlátozott módon érti meg a hit valóságát, és már az is éppen elég, ha hitbeli tudása nem ellentmondásos, és fejlődni is képes."³

"A teológia titkos szubjektivitása" címválasztás a teológus létforma másik lehetetlenségét fogalmazza meg. A teológiában ugyanis a szubjektivitás messze nem csak olyan felvállalt, a vizsgálódás célját jellemző módon jelentkezik, amikor a teológia a szubjektum reakcióját, reflexióját, leképezését, stb. vizsgálja a saját összefüggéseiben. A szubjektum a teológiának messze nem csak a tárgya, hanem (a teológus szubjektumaként) benne van a teológiai vizsgálódás minden egyes elemében is. A teológus szubjektivitása ugyanis több kell, hogy legyen a Polányi Mihály által leírt általános tudományos szubjektivitásnál⁴. Miért? Mert ahogyan Paul Tillich megfogalmazta, teológus csak az lesz, aki nem "kívülről nézi", és elemzi a teológiát, hanem belül van a "teológiai körön", azaz végső meghatározottságaként tekinti a keresztény üzenetet.⁵ Emiatt a teológusnak a szubjektuma aktívan be kell, hogy vonódjon a teológus kutatásaiba, gondolkodásába és okfejtésébe. Így tehát a teológus nem teheti meg, hogy semmilyen személyes viszonyt ne

¹Csermely Péter, Gergely Pál, Koltay Tibor és Tóth János: *Kutatás és közlés a természettudományokban: tanácsok kezdő és haladó kutatóknak*. Osiris Könyvkiadó, Budapest, 1999.

²Hans Urs von Balthasar: *A dicsőség felfénylése*. Sik Sándor Kiadó, Budapest, 2005. II/1. kötet, 22-23. old.

³Balthasar (2005) id. mű, 89. old.

⁴Polányi, Michael: *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*. Harper Torchbooks, New York, 1962.

⁵Tillich, Paul: *Rendszeres teológia*. Osiris Könyvkiadó, Budapest, 2002. 27-29. old.

alakítson ki Istennel, illetve ennek a személyes viszonyinak zéró fontosságot tulajdonítson.⁶ A teológusnak ezt a (vizsgálódásának lényegi pontját képező, levetkőzhetetlen, mert őt a "teológiai körbe" beemelő, de sokszor nem tudatos) szubjektivitását nevezem "a teológia titkos szubjektivitásának".

Az írásomban a teológia titkos szubjektivitásának néhány következményét igyekszem bemutatni. Ezek a következmények leginkább hitünk szent titkainak, a misztériumoknak⁷ az értelmezésében mutatkoznak meg, hiszen a teológus itt kerül a leginkább abba a (sokszor tudat alatti) "csapda-helyzetbe", hogy olyan jelenségekről kell a kijelentéseit tudományos alaposággal megfogalmaznia, amelyeknek a Biblia egészének gyönyörűséges összhangzatán alapuló lényege túlmutat a mindennapi valóság kézzel fogható tapasztalásain.

1. Isten Teljessége, mint paradox abszurditás

Isten megismerése komplementáris gondolkodást igényel.⁸ A komplementáris gondolkodás felismeri azt, hogy Isten paradox létmódjai Isten lényegét tükrözik. Még a teremtett világban előforduló komplexitásnak is az az egyik ismérve, hogy egymást kizárónak tartott állítások egyidejű érvényesülését engedi meg (pl. robusztusság és törékenység; a hierarchikus rend és a horizontális kapcsolatok egyidejű, dinamikus érvényesülése; a szokásos és a meglepő válaszok kombinálása, stb.).⁹ A tradicionális tudományos gondolkodás "tisztaságát" jellemző, nonkompatibilis gondolkodásnak azonban éppen az az egyik fontos követelménye, hogy zárja ki az egymásnak ellentmondó állításokat. Így a teológus, mint tudós, újabb kettősség közötti vergődésre kényszerül.

Igen tanulságos volt a számomra XVI. Benedek és egy ateista matematikus párbeszédében az az ateista által bizonyítottnak vélt állítás, hogy "abszurd arra gondolni, hogy a legfőbb Létező foglalkozzon az emberrel, az ő parányi és nyomorúságos világával".¹⁰ Hát bizony, Isten éppenhogy abszurd. Ha valaki mindent lát, mindenhol ott van, mint érez és mindent tehet, akkor ott pontosan ugyanúgy megszűnik a kicsi meg a nagy közötti különbség, mint ahogyan Isten a saját tetszése szerint ölelhet egységbe az emberi gondolkodás szerint egymást kizáró állításokat is.

Isten Teljességének "abszurditása" abban is megmutatkozik, hogy Isten nem az időben él (és ez messze nem csak az ezer esztendő = egy nap azonossága; ^{2Pt 3,8}).¹¹ Az idő folytonosságának és az ok-okozati viszonyok felcserélhetetlenségének a biztonságos rendjét elhagyni nem akaró emberi agyunk azonban Istent minduntalan az időben élő entitásnak gondolja el. A teológus tudat alatti (és így sok esetben kontrolálhatatlan) gondolatai is tiltakoznak az emberlét jól megszokott időbeli és kauzalitásbeli rendjének a felborítása ellen. Ez a "gondolati kényelmetlenség" igen mélyreható következményekkel járhat: pl. gátolhatja a preegzisztens Krisztus felismerését, és az Ó- és Újszövetség szemléletének olyan különbségeihez (pl. az Ószövetség "bosszúálló Istenének" az Újszövetség szerető Istenével való szembeállítás) vezethet el, amelyek már aláássák a Biblia egységes üzenetének az erejét.

⁶Apczynski, John V.: Integrative Theology: A Polanyian Proposal for Theological Foundations. *Theological Studies* (1979) 40.1, 23-43.

⁷Csermely Péter: A misztériumok hálózata. *Vigilia* (2025) 90, 980-986. old.

⁸Szakács Tamás: A teológia kettősségei komplementaritásrealista szemléletben. Evangélikus Hittudományi Egyetem, Budapest. Doktori értekezés, 2023.

⁹Csermely Péter: *A rejtett hálózatok ereje*. Vince kiadó, Budapest, 2005.

¹⁰XVI. Benedek – Piergiorgio Odifredi: *Kedves Teológus pápa! Kedves ateista matematikus! Párbeszéd hit és értelem, vallás és tudomány között*. Új Ember kiadványok, Magyar Kurír, Budapest, 2020. 59-60. old.

¹¹Szakács Tamás, id. mű, 66-73. old.

3. Jézus: a 100%-ban ember és 100%-ban Isten

A köznapi emberi gondolkodás újra és újra ki akar bújni a názáreti Jézusnak (a megtestesült igének) a khalkédóni zsinat által felismert "egyszerre 100%-ban ember és 100%-ban Isten" kettőssége alól. Ebben a szemléletben mind az egyszerre, mind pedig a 100%-ban egyaránt fontos. Jézus ugyanis nem 50%-ban ember és nem 50%-ban Isten, azaz félisten volt. Jézus megőrizte *teljes* istenvoltát emberi formájában is. Jézus kettős természete földi életének szinte minden fontos állomásán számtalan kérdést vet fel, amelyeket a köznapi ész mind-mind "el szeretne dönteni". Ezek azonban szinte kivétel nélkül olyan kérdések, amelyeket nem szabad definitív módon megválaszolnunk, mert ha bármelyik (a Jézus-ember vagy a Jézus-Isten) irányba túllendülünk, akkor elveszítünk valamit Jézusnak, mint Isten emberré lett Fiának a Teljességéből.

Jézus földi életének az első misztériuma a megtestesülés. Mi marad a megtestesülésnek a Filippi-himnuszban (^{Fl 2,6-10}) gyönyörűen összefoglalt drámájából akkor, ha ragaszkodunk Jézus 100%-os istenvoltához Jézus földi élete alatt is? Vajon Jézus kiüresedése, kenózis elég mély marad-e akkor, ha nem gondoljuk azt, hogy ezzel Jézus a földi életére lemondott isteni dicsőségéről? Nem lesz-e a megtestesülés misztériuma éppen attól igazán mély, hogy Isten dicsősége egy magatehetetlen csecsemőbe "szorul be", majd elszenved a tömegek hitetlenségét és állandó csodavárását, megmossa tanítványai lábait, és kínhalált hal? Nem elég-e az, hogy az Isten-Jézus dicsősége rejtetté, csak ritkán felbukkanóvá válik? Nem kell-e vigyáznunk a kenózis "túllendítésével" azért, mert ezzel "zárvánnyá" válhat Jézusnak a szemtanúk által igen mélyen megélt (^{2Pt 1,16-18; Jn 1,14b}) megdicsőülése, jelentőségét veszítheti Jézusnak a hit által való folyamatos "Kúriosz" megszólítása, és csökkenhet a kereszt értelmezhetőségének a mélysége is. Egyet tudunk-e érteni Karl Barth gyönyörű megfogalmazásával:

"A lemondás az 'isteni alakról' és a 'szolgai alak' felvétele, annak minden következményével együtt nem eredményez önelidegenedést Isten szentháromságos életében. Hogy kicsoda az Isten és mi az isteni, azt ott kell megtanulnunk, ahol Isten kinyilatkoztatta önmagát, és ezzel önnön természetét, az isteni lényegét is. S ha Jézus Krisztusban olyan Istenként nyilatkoztatta ki magát, aki ilyet tesz, akkor nem akarhatunk bölcsőbbek lenni nála, és nem gondolhatjuk azt, hogy ez összeegyeztethetetlen az isteni természettel."¹²

A Nagypéntek misztériuma is a kérdések tömegét veti fel. Mennyire feszült egymásnak az Atya és a Fiú akarata a Gecsemáné-kertben? Jézus "halálos gyötrődését" (^{Luk 22,44}) nem lehet-e értelmezni úgy, hogy az ember-Jézus szenvedéstől való rettegése küzdött az Isten-Jézus akaratával (ahol Jézus és az Atya egyik; ^{Jn 17,22})? Szembefordult-e a "büntető Atya" a Fiával? Mennyire volt könyörtelen az Atya ítélete? "Érzéseiben" mennyire szenvedett együtt az Atya a Fiával? Mennyire bomlott meg a Szentháromság egysége Jézus kínszenvedése és halála során?¹³ Megtehetette-e volna az Isten-Jézus, hogy az ember-Jézus bármelyik pillanatban leszálljon a keresztről? Nem ad-e nagyobb erőt a kereszt drámájának, ha az Isten-Jézus Jézusban győz az ember-Jézus felett, és nem az egyszülött Fia *felett* győz Isten a kereszten? Nagyon finom mérlegelést kívánnak ezek a kérdések mind, hiszen itt egy olyan "mérleg" nyelvét akarjuk "optimálisan" beállítani, amely mindkét végletét egyszerre éli meg, és mutatja meg nekünk. Így válhat egyszerre igazzá az, hogy Jézus a kereszten szenvedő szolgaként

¹²Karl Barth: *Kirchliche Dogmatik* IV/1. 203 (idézi: Hans Urs von Balthasar: *A három nap teológiája*. Osiris, Kiadó, Budapest, 2000; ford.: Görföl Tibor, 187-188. old.)

¹³Hans Urs von Balthasar: *A három nap teológiája*. Osiris, Kiadó, Budapest, 2000. 73, 94, 98, 110, 182. old.

magára vette a világ összes bűnét, és (ezzel, ugyanott és ugyanakkor) dicsőséges királyként véglegesen legyőzte az ördögöt.

A Nagyszombat is számtalan kérdést tartogat. Milyen mély a Nagyszombat csendje? Mennyire lett cselekvésképtelen az Isten-Jézus az ember-Jézus halálával? Mikor történt Jézusnak az apostoli hitvallásban is szereplő pokolra szállása? Kik voltak a börtönben lévő lelkek, akiknek Jézus prédikált (^{1Pt 3,19})? Elszenvedte-e Jézus a pokolban lévő, elkárhozott és elveszett ember szörnyű kínjait? Biztos-e, hogy választ kell találnunk ezekre a kérdésekre? Hallgassuk meg Luthert: "Maradj meg az egyszerű szavaknál és képeknél, és el ne tántorítson az okoskodó bölcsesség, amely a maga eszével akar Krisztus sírjába világítani."¹⁴ A "válasz" helyett a lényegre fogalmazza meg Nagy Szent Gergely is: "A tenger mélysége a megváltás előtt nem út, hanem börtön volt. ... Isten e mélységet azonban úttá változtatta. ... Ugyanaz a descensus ismétlődik minden esetben, amikor az Úr aláhatol a reményvesztett szívek mélységeibe".¹⁵ XVI. Benedek is a "válasz" helyett a lényegre mutat rá: "Jézus alászállása a 'poklokra' ... nemcsak halálában és halála után valósult meg, hanem mindig is hozzátartozik útjához. Az egész történelmet, annak kezdetétől – 'Ádám-tól' fogva – át kell karolnia, végig kell járnia és szenvednie, hogy átváltoztathassa."¹⁶

Jézus feltámadását akár a misztériumok misztériumának is nevezhetnénk, hiszen (a születéssel és a halállal ellentétben) semmilyen emberi tapasztalás nem köthető hozzá. A feltámadást magát egyetlen szemtanú sem látta. (Hadd tegyem ehhez hozzá azt, hogy "Isten végtelen bölcsessége miatt", hiszen ha bárki látott volna bármit Jézus feltámadásából, akkor a beszámolója "a földre rángatná" a feltámadás mennyei titkát.) Mennyire volt része Jézusnak magának a saját feltámadásában? Mennyire vált a feltámadás Jézusnak és az Atyának az "újra egyesülésévé"? Mennyire volt szükség újra egyesülésre egyáltalán? Van-e értelme azon gondolkodni, hogy mire utalnak pontosan Jézusnak a magdalai Máriához intézett szavai: "még nem mentem fel az Atyához" (^{Jn 20,17})? Mennyire kell nekünk a feltámadás részleteit kutatnunk? Mi hitünk magja? A feltámadás *módja*, vagy a feltámadás *ténye*? Elég-e nekünk az a sok száz testvér (^{1Kor 15,6}), aki találkozott a feltámadt Úrral? Leginkább: elég-e nekünk a saját benső tapasztalásunk a velünk élő Krisztusról?

4. Zárszó

A tisztelt Olvasók közül sokan bizonyára nem tudták megállni azt, hogy az előző bekezdésekben felsorolt kérdés sorozat egyikére vagy másikára egy határozott választ adjanak. "Hát persze hogy igen!" "Ugyan már, miért így lenne?" Ez a benső kényszer, amely mindegyikünkben egyformán ott él, mutatja meg a teológusok (és a hívők) titkos szubjektivitását, amellyel megpróbáljuk "eldönteni" még azokat a kérdéseket is, amelyek akkor válnak igazán tartalmassá, ha nem akarjuk eldönteni őket. Érezzük meg, hogy Isten mit akart meghagyni hitünk szent titkaiból hitünk szent titkának. Tegyük fel a kérdéseinket mindezzel kapcsolatban, próbáljuk meg a lehető legjobban át is gondolni a válaszainkat minderre, de próbáljuk meg azt is legalább ennyire átgondolni, hogy *meddig* kell az adott kérdésben élelni a gondolkodás tisztaságát az egyértelmű válasz kicsiholása felé. Amit Isten *nem* akar, az ugyanolyan erejű, mint amit Isten *akar*.

A teológus és a hívő komplementáris, az egymással ellentétes dolgok egyidejű létezését elfogadó, "objektív" gondolkodására biztató írásomat – látszólag egy újabb paradoxont kreálva – hadd zárjam egy végtelenül szubjektív megtapasztalásom leírásával. 2019 augusztusát a Biblia egészének a felolvasásával töltöttem. Amikor a Lukács passzióal

¹⁴idézet Luther Márton 1533. március 31-én Torgauban elmondott húsvéti prédikációjából (idézi: Reuss András: Az egyetemes vagy ökumenikus hitvallások. Luther Kiadó, Budapest, 2020, 130. old.).

¹⁵Balthasar (2000) id. mű, 158. old.

¹⁶Joseph Ratzinger – XVI. Benedek: A názáreti Jézus I. Szent István Társulat, Budapest, 2008. 40. old.

Jézus keresztre feszítéséhez érkeztem, késztetést éreztem arra, hogy felálljak, és két kitárt karral szemlélődő imába merüljek. "A Te fájdalmad az én fájdalmam, a Te gyötrelmed az én gyötrelmem. A Te kereszted az én keresztem. Egy komoly kérésem van csak egész életemben. Lehessek Veled Uram, és ne magammal. Csonkán-bonkán fogadj el." Nem tudom, hogy meddig álltam ott. Az biztos, hogy a karjaim már nagyon-nagyon fájtak. Aztán történt valami... Hogy pontosan mi történt, azt nyolc nappal később, félálomban tudtam megfogalmazni magamnak (azaz: kaptam meg a Szentlélektől). Ahogyan ott álltam korábban kitárt karokkal, megjelent előttem Jézus a kereszten. Nagyjából ugyanolyan magasan, és ugyanolyan pózban. Megszólalt Jézus: "Lépj be!" Végtelenül megijedtem. Egy pillanatra átfutott az agyamon néhány gondolat: "Ezt most komolyan mondod, Uram? De ha én most 'beléd' lépek a kereszten, az mérhetetlen nagy fájdalom lesz fizikailag is, hogy a bűnök súlyáról most ne is beszéljünk..." De ezek a gondolatok a másodperc tört része alatt elillantak, mert amikor Jézus mond az embernek valamit (és az ritkán van...), akkor azt *úgy* mondja, hogy ott ellenállásnak, más útnak *helye nincs*. Beléptem. Volt fájdalom is, volt teher is, de Jézus *nem* ezt akarta megmutatni nekem. Végtelenül nagy megnyugvást és békét éltem át, ahogyan "Jézusban" voltam "a kereszten". Ez a "tetelesztai"-nak, az "Elvégeztetett!"-nek (^{Jn 19,30}) a célba ért békessége volt.

Ne "szégyelljük" tehát teológiai gondolkodásunk és hitünk szubjektivitását. Ne harcoljunk ellene. Inkább ugorjunk fejest bele! De ne úgy, hogy saját magunkat követjük. Hanem úgy, hogy Jézust követjük. Így lesznek a megkapott válaszaink Teljesek. Ámen.